

HORIJIY MAMLAKATLARDA LOGISTIKANING MAVJUD TURLARI VA HOLATI

Muratov Rinat Nurgali o'g'li

Andijon davlat texnika insitituti. Transport va

Logistika yo'nalishi 4-kurs talabasi

@email: muratovrinatbek@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Xalqaro logistika kompaniyasi uchun transport infratuzilmasining rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar tahlil qilinadi. Transport infratuzilmasining iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatlariga nazariy va amaliy yondashuvlar qo'llaniladi. Maqolada soha bo'yicha amalga oshirilgan islohotlar, xorijiy tajriba va zamonaviy texnologiyalarning ahamiyati batafsil yoritiladi. Tadqiqot davomida omillarni jadvallar va statistik ma'lumotlar orqali tahlil qilish taklif etiladi.

Kalit so'zlar: Transport infratuzilmasi, xorijiy infratuzilma, ekologik barqarorlik, innovatsion texnologiyalar, logistika tizimi, avtomobil yo'llari, islohotlar, investitsiyalar, infratuzilma turlari xorijiy mamlakatlarda.

Kirish

Bugungi kunda infratuzilma tushunchasi xalqaro miqyosda keng talqin qilinadi. Turli mamlakatlarda bu atama jamiyatning normal faoliyat yuritishi va iqtisodiyotning barqaror ishlashi uchun zarur bo'lgan asosiy jismoniy va institutsional tizimlar majmuasi sifatida ko'riladi.

Infratuzilma — bu iqtisodiy va ijtimoiy tizimlarning faoliyat yuritishini ta'minlovchi xizmatlar va inshootlar yig'indisidir. U yo'llar, ko'priklar, elektr tarmoqlari, suv ta'minoti, aloqa tarmoqlari kabi texnik vositalarni, hamda bu tizimlarni boshqaruvchi tashkilotlarni o'z ichiga oladi. Umuman olganda, infratuzilma – bu jamiyatga zarur bo'lgan tovar va xizmatlarni uzluksiz yetkazib berish uchun xizmat qiluvchi jismoniy va tashkiliy tizimlarning o'zaro bog'liq tarmog'idir.

Xalqaro tajribada infratuzilma turlari

Dunyo tajribasida infratuzilma odatda ikki toifaga ajratiladi:

“Qattiq” infratuzilma (Hard Infrastructure) – bu jamiyatning moddiy, jismoniy asoslari: transport tarmoqlari, elektr va gaz ta'minoti, suv infratuzilmasi va boshqalar.

“Yumshoq” infratuzilma (Soft Infrastructure) – bu davlat boshqaruvi, sog'liqni saqlash, ta'lim, huquq-tartibot va moliya kabi institutlarning tizimli faoliyatini bildiradi.

Qattiq infratuzilma turlari

1. Transport infratuzilmasi

Transport tizimi harakatlanish, yuk tashish va iqtisodiy integratsiyani ta'minlovchi asosiy infratuzilmadir. Quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Avtomobil yo'llari va magistral (ko'priklar, tunnellar, yo'l belgilar, chiroqlar)

Shahar transporti tizimi (avtobus, tramvay, metro, trolleybus)

Temiryo'l tarmoqlari, stansiyalar, signalizatsiya va boshqaruv tizimlari

Suv transporti (kanallar, portlar, mayaklar)

Aeroportlar va havo harakatini nazorat qilish tizimlari

Velosiped yo'laklari, piyodalar uchun trotuarlar

Paromlar va suv yo'llari orqali tashish inshootlari

2. Energetika infratuzilmasi

Energiya yetkazib berish tizimlari iqtisodiy faoliyatni barqaror yuritishda hal qiluvchi rol o'ynaydi:

Elektr uzatish va ishlab chiqarish tarmoqlari

Neft va gaz quvurlari tizimi

Ko'mirni tashish, bug' va issiqlik energiyasi inshootlari

Transport vositalari uchun zaryadlash stansiyalari

3. Suv resurslari infratuzilmasi

Toza suv ta'minoti va ekologik xavfsizlikni saqlashda muhim hisoblanadi:

Ichimlik suvi tizimi

Kanalizatsiya va toza chiqindi suvlarni tozalash

Irrigatsiya va drenaj tizimlari

To'g'onlar, suv toshqinini oldini olish vositalari

Qorlarni tozalash va qirg'oqbo'yi xavfsizlik tizimlari

4. Aloqa va telekommunikatsiya infratuzilmasi

Zamonaviy jamiyatlar uchun axborot uzatish vositalari infratuzilmasi zarur:

Telefon, mobil aloqa, internet tarmoqlari

Pochta va logistik xizmatlar

Televizion va radio stansiyalar, kabel televideniyesi

Sun'iy yo'ldosh tizimlari va dengizosti aloqa kabellar.

5. Qattiq chiqindilarni boshqarish infratuzilmasi

Shaharsozlik va ekologik xavfsizlik uchun chiqindilarni boshqarish tizimi muhim rol o'ynaydi:

Maishiy va qayta ishlanadigan chiqindilarni yig'ish va saralash

Poligonlar, yoqish inshootlari, xavfli chiqindilarni utilizatsiya qilish stansiyalari

6. Monitoring va nazorat tizimlari

Tabiiy xavflar va atrof-muhit holatini nazorat qilish tizimlaridan iborat:

Meteorologik, seysmik va suv oqimlarini kuzatish stansiyalari
Global joylashuv tizimi (GPS), yoʻldosh kuzatuvlari
Geodeziya va geoaxborot tizimlari (GIS)

Yumshoq infratuzilma turlari

1. Boshqaruv va xavfsizlik tizimlari

Huquqni himoya qiluvchi organlar (politsiya, sud, prokuratura)
Tez yordam va favqulodda xizmatlar (oʻt oʻchirish, tibbiy xizmatlar)
Harbiy infratuzilma (armiya, harbiy aloqa tizimlari, strategik zahiralari)

2. Iqtisodiy infratuzilma

Banklar, sugʻurta kompaniyalari, fond birjalari
Biznes va sanoat logistika obyektlari (omborlar, erkin iqtisodiy zonalar)
Qishloq xoʻjaligi va baliqchilik infratuzilmalari

3. Ijtimoiy infratuzilma

Sogʻliqni saqlash tizimi (kasalxonalar, dorixonalar, sugʻurta tashkilotlari)
Taʼlim va ilmiy-tadqiqot muassasalari (maktablar, kollejlar, universitetlar)
Ijtimoiy himoya tizimlari (nafaqalar, davlat subsidiyalari)

4. Madaniy va hordiq infratuzilmasi

Sport inshootlari (stadionlar, sport markazlari)
Madaniyat markazlari (teatrlar, muzeylar, kutubxonalar)
Turizm va mehmonxona xizmatlari (dam olish maskanlari, restoranlar, kongress zallari)

Infratuzilma aktivlarini boshqarish (Infrastructure Asset Management)

Infratuzilma aktivlarini boshqarish – bu mavjud obyektlar (masalan, temiryoʻllar, yoʻllar, koʻpriklar, kanalizatsiya, suv tozalash inshootlari)ni uzoq muddatli, samarali va xavfsiz holatda saqlash uchun amalga oshiriladigan kompleks strategiyalar toʻplamidir. Bu jarayon infratuzilma resurslarining investitsiyaviy, texnik va xizmat koʻrsatish jihatidan eng maqbul darajada ishlatilishini taʼminlashga xizmat qiladi. Bugungi kunda logistika global iqtisodiyotning ajralmas tarkibiy qismiga aylangan. Zamonaviy xorijiy davlatlarda logistika faqatgina yuk tashish bilan cheklanmay, balki mahsulotlar harakatining har bir bosqichini puxta rejalashtirish, nazorat qilish va optimallashtirishni oʻz ichiga oladi. Bu soha mamlakatning tashqi iqtisodiy aloqalari, ichki ishlab chiqarish jarayonlari va isteʼmol bozoriga xizmat qiladi.

Xalqaro logistikaning asosiy turlari:

Uchinchi tomon logistika (3PL – Third-Party Logistics)

Ushbu modelda korxonalar oʻz yuk tashish, saqlash va tarqatish kabi logistika funksiyalarini tashqi mutaxassislarga (logistika provayderlariga) topshiradi. 3PL kompaniyalari, odatda, transport xizmatlari, omborxona logistikasi, bojxona rasmiylashtiruv va tarqatish bilan shugʻullanadi. Bu yondashuv orqali ishlab chiqaruvchi

kompaniyalar logistika masalalariga resurs sarflamay, o'zlarining asosiy faoliyat sohalariga to'liq e'tibor qaratish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu model AQSh, Germaniya, Yaponiya kabi rivojlangan mamlakatlarda keng qo'llaniladi.

Zaruratga qarab yetkazib berish (Just-in-Time, JIT)

Just-in-Time yondashuvi mahsulotlarni aniq kerakli vaqtda ishlab chiqarish va iste'molchiga yetkazib berishga asoslangan. Bu tizim ortiqcha ombor xarajatlarini kamaytiradi, zaxiralarni minimallashtiradi va ishlab chiqarish jarayonida tejamkorlikni oshiradi. Biroq, ta'minotda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan kechikishlar bu modelning zaif jihati sanaladi. Yaponiya avtomobil sanoati, ayniqsa Toyota, ushbu tizimni jahon miqyosida ommalashtirgan.

Markazlashtirilgan taqsimot modeli (Hub-and-Spoke)

Bu tizimda logistika jarayoni asosiy markaz (hub) orqali boshqariladi. Ya'ni, barcha mahsulotlar avval markaziy omborga yuboriladi, so'ngra u yerdan boshqa hududlarga tarqatiladi. Bunday markazlashtirish yuk tashish xarajatlarini optimallashtirishga, xizmat ko'rsatish tezligini oshirishga yordam beradi. AQSh va Yevropa davlatlarida katta logistika kompaniyalari aynan shu tizim orqali ishlaydi.

Ekologik yondashuv – yashil logistika

Global isish va ekologik muammolar ortib borayotgan bir paytda "yashil logistika" konsepsiyasi dolzarblik kasb etmoqda. Qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish, elektromobillar, ekologik omborxona tizimlari, CO₂ chiqindilarini kamaytiruvchi tashish strategiyalari bu yo'nalishning asosiy yo'nalishlaridandir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR: 1.

1. "O'zbekiston transport infratuzilmasining rivojlanishi va uning istiqbollari" (2023) — O'zbekiston Respublikasi Transport vazirligi, Toshkent.
2. "O'zbekiston temir yo'l tizimining bugungi holati va rivojlanish istiqbollari" (2022) — O'zbekiston temir yo'llari, Toshkent
3. Rustamov, D. (2020). *Transport va logistika infratuzilmasi*. Toshkent: Toshkent axborot texnologiyalari universiteti. Transport turlarini o'zimga kerak bo'lgan qismini keltirib o'tdim.
4. **Qo'ldoshev, A.** (2017). *Transport infratuzilmasi va uning rivojlanishi*. Toshkent: O'zbekiston iqtisodiyot va xizmat ko'rsatish akademiyasi.